

Tek Parti Döneminde Gagauzlar (Gökoğuzlar)

*Mehmet Pınar**

ORCID / 0000-0001-5416-5220

Öz

Bulgaristan ve Romanya sınırları içerisinde yaşayan Türk olan Ortodoks Gagauzların kimlikleri ile önemli tartışmalar yapılmıştır. 1930'larda ulus-devlet bileşenlerinin öneminin arttığı bir süreçte Cumhuriyet kadrolarının dini kimliklerinden ötürü bu

topluma yaklaşımlarında önemli değişkenlikler görülmüştür. Hamdullah Suphi'nin Müslümanlığın dışında farklı bir din tercihi bulunan bu toplumun seküler-millî kimliğin oluşumuna önemli bir dinamizm katacağını düşünürken, Cumhuriyet'in kurucu kadroları farklı nedenlerden Gagauzları bu millî kimlik aidiyetinin dışında görmüşlerdi.

Cumhuriyetin kurucu unsurları, Gagauzlara sadece Balkanlarda "Türklük Motifini" temsil eden bir halk olarak yaklaştığından bu halkın kitlesel olarak Türkiye'ye göç etmelerine sıcak bakmamıştı.

Anahtar Kavramlar:

Cumhuriyet, Gagauz, Tek Parti

* Yrd. Doç. Dr. Yüzüncüyıl Üniversitesi, mmetpinar@gmail.com

Gagauzlar In The Single Party Period

*Mehmet Pınar***

ORCID / 0000-0001-5416-5220

Abstract

Significant discussions were made with the identities of the Orthodox Gagauz, the Turks living within the borders of Bulgaria and Romania. In the process of increasing the importance of the nation-state components in the 1930s, there was considerable variation in these collective

approaches due to the religious identities of the Republican staff. While Hamdullah Suphi thought that this society, which is in a different religion apart from Muslims, would constitute an important dynamism for the formation of secular national identity, the founding members of the Republic had seen the Gagauz except these national identity belonging to different reasons Since the founding elements of the Republic approached the Gagauz as a people representing only the Balkans in the "Turkicity Motif", they were not warm to the masses to migrate to Turkey.

Keywords: Gagauz, Republic, The Single Party

** Yrd. Doç. Dr., mmetpinar@gmail.com

Giriş

Cumhuriyet ideolojisinin dayandığı proje milli bir kimlik etrafında kenetlenmiş bir toplum oluşturma projesiydi. Rejim, Lozan Antlaşması ile birlikte Osmanlı Devleti'nden miras kalan farklı etnik ve kültürel yapıları dikkate alarak Müslüman kimliğini referans almasına rağmen Lozan'dan sonra dini referanslardan arındırılmış bir kimliğin daha belirgin olduğu bir toplum anlayışına yönelmişti. Bu yeni anlayış Hristiyan olan Gagauzlar üzerine önemli yansımalar oluşturmuştu.

XII. Yüzyılda Bulgaristan ve Romanya'ya yerleşen Gagauzlar, Türklüğün Balkanlarda kalan son temsilcilerinden biri olmuştur.

Bulgarların Slavlaştırma politikaları çerçevesinde bu toplumu Slav ırkından gösterme projesine rağmen kültür, dil ve taşıdıkları tarihsel miras, Gagauzların Türk kimliği dairesi içinde kalma tezini güçlendirmişti. Bu bağlamda çalışmamızda Hristiyan Ortodoks Gagauzların tek parti iktidarının ortaya koyduğu milli kimlik siyasetinin neresinde olduklarını, sistemin bu topluma yaklaşımında dini ve milli kimliklerden

hangisinin etkili olduğunu irdelemektir. Ayrıca bu çalışmayla Türkçülük anlayışının önemli aktörlerinden olan Hamdullah Suphi'nin (Tanrıöver)¹ Balkanlar'da Müslüman kimliğinden arındırılmış bir toplum oluşturma projesinde dinlerinden ötürü önemsedığı ve Anadolu'da yaşayan Türklere önemli bir sinerji vereceğini düşündüğü Gagauzlarla ilgili ürettiği politikaların Cumhuriyet rejiminin ortaya koyduğu milli kimlik siyaseti ile ayrışan ve örtüşen yönlerini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

a- Gagauzların Tarihçesi

Romanya'nın Baserabya ve Dobruca coğrafyaları ile Bulgaristan'ın Varna sancağında yaşayan ve küçük bir topluluk olan Gagauzların dili Türkçe, mezhebi ise Hristiyan

¹Hamdullah Suphi, 1885'te İstanbul'da doğmuştur. Mekteb-i Sultaniyi bitirdikten sonra öğretmenlik yapmış daha sonra Türk Ocağı Başkanlığı, Daru'l Fünun Müderrisliği, Basın ve Haber Genel Müdürlüğü, Osmanlı Meclisi Mebusan IV. Dönem Antalya Mebusluğu, Hükümet Maarif Vekilliği, VII. Dönem Hariciye Encümeni Reisliği, Maarif Encümen Reisliği ve Bükreş Büyükelçiliği görevlerinde bulunmuştu. (TBMM Arşivi, Hamdullah Suphi Tanrıöver Dosyası, No:26.)

Ortodoks'tur.²Gagauzların,Türkistan, İran ve Buhara tarafında 985'de Rusya taraflarına göç ettikleri, 1060 tarihine kadar 4 Rus Knezliği ile mücadele ettikleri, 1166'da Peçeneklerle birleştikleri ve Tuna'yı geçerek Balkanlara yerleştikleri, bu coğrafyadaki baskılardan Hristiyanlığı benimsedikleri ifade edilmişti.³ Gagauzların Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus ile birlikte Dobruca'ya yerleşen Selçuklu Türklerinin torunları olduğu en kuvvetli tezlerden biridir.⁴ Romanya'daki Çerniuts Üniversitesi hocalarından Britesku, 1241'deki Tatar akınında Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Kumanların Macaristan'a göç ettiklerini Katolik mezhebini benimseyerek Macarlar arasında eridiklerini ve Tuna'yı geçerek Dobruca'ya yerleşenler ise Bizans kilisesinin tesiriyle Ortodoks mezhebine girerek,Türklüklerini koruduklarını öne sürmüştü.⁵

Bu topluluğun kökeninin ne olduğu hakkında ilk araştırma yapanlar Gospodin Moşkof,

²BCA.030.10/246.666.30-1.

³BCA.030.10/246.666.30-3.

⁴Milli İnkılap, 15 Temmuz 1934, Sayı:6,s.7.

⁵1303 tarihinde yazılan Codex Cominicus adlı sözlükte Gagavuzların Türkçeleri Kıpçak lehçesinden ibaret olduğu notu düşülmüştü. (BCA.030.10/246.666.30-2.)

Oçakaf, Kırım ve Türkolog V.V. Radlof'dur. Bu bilim adamları bu topluluğu Uzlara (Uguz) dayandırmışlardır. Gospodin, Gagauz kelimesinin Uguz kabilelerinden birinin ismi olabileceği üzerinde durmuştu. Küçük bir topluluk olduklarından tarihin belli dönemlerinde unutulmaya yüz tutmuşlardı. Varna'da yaşayan Profesör Yuvan Nikola Turanilerden Gagalar ve Uzların birleşmesi sonucu meydana geldiğini öne sürmüştü. Dr Yireçk ise bu topluluğu Kuman Türklerine bağlamıştı. Benzer şekilde Slaveykof Gagauzların Peçenek ve Kuman Türklerinin soyundan geldiği açıklamasında bulunmuştu.⁶

Dr. Pupesku Doktorof, Gagauzların adetlerinin, türkülerinin ve oyunlarının Türk menşeli olduğunu ve özellikle "Tavşan Oyununda" Türk terminolojisinin yoğun kullanıldığını belirtmişti. Romanya'nın Kluj şehrinde eğitim işleri ile uğraşan bilim adamı Romen ise, dilleri Türkçe yazıları Rumca olan bu topluluğun kökenlerini Moğollara dayandırmıştı. Bütün bu öne sürülenlere rağmen Romen Prof. Dr. Yorga, Gagauzların Karaman Rumları gibi dinlerinin Türk idaresi altında değiştirildiğini

⁶BCA.030.10/246.666.30-1.

iddia etmesi karşısında Hamdullah Suphi Yorga'yı Türk düşmanlığı ile suçlayarak, İstanbul ve İzmir'de Rumların kimliklerini muhafaza ettiğini, Karaman Rumları addedilen bu topluluğun kökeninin Türk olduğunu, Bizans döneminde Hristiyanlaştıklarını söylemişti. Karamzin de Kumanların Palut idaresinde Prislav şehrine girerek Uguzları Tuna sahillerine çekilmeye zorladıklarını, birçoğunun vebadan öldüğü kurtulanların ise Rumlara karıştığını ifade etmişti. Jak Duvitri, Uguzların (Gagavuz) Konstantin Dukas döneminde Baserabya ve Dobruca'ya yerleştiklerini iddia etmişti. Romanya Başkonsolosu M Ragıp Bey, bütün bu verileri irdeleyerek Gagauzların Oğuzların soyundan geldiği kanısına varmıştır.⁷

Ragıp Bey, başka coğrafyalarda yaşayan Türklerle Gagauzlar arasındaki benzerliğe dikkat çekerek, Gagauzların simalarının Türkistan kabilelerine benzediğini ufak adaleli, kısa boyunlu, kuvvetli büyük el ve ayaklı, kara gözlü, kara saçlı, geniş yüzlü, sivri kafalı olduklarını ifade etmiştir.

Hamdullah Suphi, Gagauzların menşeni Türkistan'da aramaya gerek olmadığını, Peçenek, Hazarlar, Kumanların bir bakiyesi olarak görmenin daha doğru olacağını, 80.000 nüfusa sahip olan Oğuzların soyundan gelen Peçeneklerin 200 yıl hâkimiyet sürdürdükten sonra tamamen eriyip gitmelerinin mümkün olmayacağını vurgulamıştı.⁸ Ortaya konulan bu iddialardan yola çıkılarak Gagauzların Oğuz soyundan gelme iddiaları kuvvetle muhtemel olduğu belirtilebilir.

Bu topluluğun Türk olduğu tezinin yanında Bulgar tarihçileri İvanov, Zanetov, Zaşuk ve Titorov ise Gagauzların Bulgar olduklarını ve dillerini kaybetmelerine rağmen dinlerini koruduklarını iddia etmişlerdi.⁹ Bu tezin Bulgarlardan tarafından yüksek sesle dile getirilmesinde Osmanlı Devleti'nin Türk olmasına rağmen Hristiyan olan Gagauzlara mesafeli duruşu da etkili olmuştu.

Gagauz kelimesinin etimolojik anlamında da kökenleri ile ilgili verilere rastlamak mümkündür.

⁷BCA.030.10/246.666.30-21.

Gagauzlarla ilgili çok çeşitli görüşler için bkz. Atanos Manof, Gagauzlar (Hristiyan Türkler), Çev: Türker Acaroğlu, Varlık Neşriyat, Ankara 1939.

⁹ Mustafa Argunşah, Gagauzların Tarihi, Türkler Ansiklopedisi, XX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002,s.391.

⁷BCA.030.10/246.666.30-6; Akdes Nimet Kurat, IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara 1992, 69.

Rumca'da Kakauz kelimesi hunhar ve sapık anlamına geldiğinden Varna'daki Gagavuzların bir kısmı bu kelimeyi hakaret olarak kabul ettikleri için adlarının Yavuz olduğunu Türklerin de Gagavuzlara Gauz veya Yavuz dedikleri ifade etmişlerdir. Türk idaresi altında Rumluklarını kaybederek Türkleştikleri ile ilgili iddialar ortaya atılmışsa da İstanbul'da yaşayan Rumların Türkleşmemelerinin bu tezin çürüklüğüne dayanak oluşturduğu öne sürülmüştü.¹⁰ Başkonsolos Gagavuzların Karakalpaklar ile aynı soydan geldiği Kara-Uguz-Kara- Uz Gaga- Uz telaffuzlarının da dikkate alınması gerektiğini, Hive civarında Kağa-Uz adında bir kabilenin olması, Afganistan, Hindistan taraflarına Uzların damga vurmasını Türklerin Balkanlar dahil olmak üzere geniş bir coğrafyaya yayılması olarak vurgulamıştı.¹¹

Bu dönemde Gagavuzların yaşadıkları coğrafya ve özellikle nüfusları ile ilgili de çok farklı iddialar ortaya konulmuştur. Hamdullah Suphi, Gagavuzların

nüfusunun 200-250 bin civarında olduğunu, Romanya ve Bulgaristan istatistiklerinin Hristiyan oldukları için bu toplumu kendilerinden saydıklarından bu verilerin güvenilir olmadığını iddia etmişti. Romanya Başkonsolosu M. Ragıp Bey, Gagavuzların nüfusları ile ilgili Dobruca'daki nüfusları 20.000, Basarabya'da 30.000, Varna'da ise 7000 olduğunu, Dobrucadakiler çoğunlukla Kavarna, Balçık, Kokarca ve Yenice köylerinde yaşadıkları, Basarabya'nın Bucak kısmı Rus işgaline uğradığından Nogay Türklerinden boşalan yere Dobruca'dan gelen Gagavuzların yerleştiğini, ayrıca Dobruca'nın Mangala sahillerinden itibaren Varna sahillerine kadar yaşadıklarını, Burgaz tarafında yaşayanların ise Rumlaştıklarını, Deli-Orman Türk lehçesini konuşan Gagavuzların ziraat, ticaret ile uğraştıklarını çok az kısmının zengin olduğunu öne sürmüştür.¹² Gagavuzlar Basarabya sınırları içinde Tikina, Kahul, Çatata, Alba Akkerman ve İsmail sancaklarında kitle halinde yerleşmişlerdi. Doğu Trakya'da yaşayan Gagavuzların Hacı Adil Bey'in Edirne Valiliği sırasında

¹⁰BCA.030.10/246.666.30-2.

¹¹Türkçe'de Ganga davul tirempet demektir. Ganga-Uz Gaga-Uz davulcular manasına geldiği için Gagavuz kelimesinin burdan da türediği öne sürülmüştü. (BCA.030.10/246.666.30-11.)

¹²BCA.030.10/246.666.30-5. Rus kaynaklarında Basarabya'da yaşayan Gagavuzların 70.000 olduğu öne sürülmüştü. (BCA.030.10/246.666.30-6.)

Bulgaristan'a göç ettikleri görülmüştü.¹³

b- Hamdullah Suphi ve Gagavuzlar

Milliyetçiliğin yükseldiği bir dönemde Ahmet Emin Yalman, diğer Avrupa ülkelerinin yaptığı gibi Türkiye'nin de dış Türkler meselesiyle yakından ilgilenmesi gerektiğini parti veya bakanlık nezdinde bürolar açılarak ciddi çalışmalar yapılması gerektiğini belirtmiştir.¹⁴

Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey, 20 Mayıs 1931'de Bükreş elçiliğine atanmış,¹⁵ Türk Ocaklarında ortaya koyduğu misyona uygun bir şekilde Türkçülüğün bu coğrafyada yayılması için uğraş vermişti. Çalışmalarını Gagauz Türklüğünün asimilasyon politikaları etrafında kaybetmeye

başladıkları milli kimliklerini yeniden kazanma üzerine yoğunlaştırmıştı. Milli kimliklerini kazanmalarının en önemli yönünün Türkçe'yi iyi bir şekilde öğretmekte görmüştü.

Hamdullah Suphi, milli sınırlarımız dışındaki Türkler nerede yaşarsalar yaşasınlar onların matemine ağlamaktan onlarla ilgilenmekten hiçbir güç bizi alıkoyamaz¹⁶, diyerek dış Türklerle ilgili düşüncelerinin Türk Ocağı'nda görev yaptığı dönemlerde yeşerdiğini göstermişti.

O dönemlerde Romanya'ya yaptığı seyahatte Sadri Ertem, Hamdullah Suphi'nin Gagauzlarla yakından ilgilenmesi, Gagauzların Türkiye'yi daha iyi tanınmasına ve Türklük duygularını daha yoğun yaşamalarına katkı sağladığını ifade etmişti. Gagauzların Hamdullah Suphi'ye seninle aramızda bir soğanın zarı kadar fark var dediğini duyduğunu söylemişti.¹⁷

Hamdullah Suphi, Romanya'daki Türklerin Osmanlı'dan önce bu coğrafyaya yerleştiklerini ve Hristiyanlığı benimsediklerini

¹³Cumhurbaşkanlığı Arşivi, IV-6-54-53.1-1.

¹⁴Ahmet Emin Yalman, "Hariçteki Türkler" Tan, 4 Ağustos 1935.

¹⁵ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, IV-6-54-53.1-2. 125 lira maaş ve 45 lira tahsisatla Bükreş'e birinci sınıf elçi olarak atanan Hamdullah Suphi, 1944'e kadar Türk-Romen ilişkilerinin güçlendirilmesine katkıda bulunmuştu. (Hikmet Öksüz, Atatürk Döneminde Balkan Politikası (1923-1938), Türkler Ansiklopedisi, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.1139.)

¹⁶ Hamdullah Suphi Tanrıöver, Dağyolu II, Hazırlayan: Fethi Tevetoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İzmir 1987,s.90.

¹⁷ Sadri Ertem, Ankara-Bükreş, İstanbul 1937,s.136.

belirtmişti.¹⁸Gagauzların farklı din tercihlerine rağmen Türklüklerini kaybetmediklerini düşünmekteydi. Suphi, Romanya ve Bulgaristan'da oturan, sayıları 350.000'i aşkın bir halk olduğunu belirttiği Hristiyanlığın Ortodoks mezhebinden olan Gagauzların tarih ve etnoloji bakımından öz ve öz Türk olduğunu belirtmekteydi. Ona göre Gagauzlar, eskiden Romanya'ya bağlı olup, II. Dünya Savaşı sonunda SSCB tarafından zorla işgal edilmiş bulunan Beserabya bölgesi ile Bulgaristan'ın Dobruca bölgesindeki köylerde ve kasabalarda hayatlarını sürdürmüşlerdi. Hristiyanlığın Doğu-Ortodoks mezhebine mensup olmalarına rağmen, Türk dili ve folklorunu bugün bile kendi aralarında büyük bir bağlılıkla korumaktadırlar. Evlerinde Türkçe konuşur "İncil'i" Türkçe okur, kiliselerinde Türkçe ibadet eder ve Türkçe dua ederlerdi.¹⁹Gagauzların farklı din tercihleri dil yapılarını etkilememiştir. Gagauzların Anadolu'daki Türklerle birçok benzerliklerinin olduğu, şakacı ve sohbet ehli oldukları, Kriçma adı verilen köy

meyhanelerinin olduğu şarap tüketiminin çok olduğu ve kadın-erkeğin dayanışma içinde hareket ettiği öne sürülmüş, Hamdullah Suphi ise daha çok kafa yapıları, yüzleri ve ahlakları ile Rumeli Türklerine çok benzediklerini, Köstence, Mankalya, Balçık civarında yaşayan Müslüman Türklerle Gagauzların hiçbir farkı olmadığını vurgulamıştır. Mankalya Camii İmamı Gagavuzlar hakkında " *Bunlar bizim köylü amcalardır. Vaktiyle dinlerini vermişler, dillerini vermemişler*" demiştir. Bu topluluğa Romanya ve Bulgaristan'ın hiç iyi gözle bakmadığını, bu milletler Gagauzların kızları ile evlenerek asimile olduklarını öne sürmüştü.²⁰

Hamdullah Suphi, farklı din tercihlerine rağmen Türklük özelliklerini tam anlamıyla yitirmeyen bu topluluğun Slav ve Romenlerin asimilasyon politikalarına karşı milli kimliklerini koruyabilmeleri için çalışma yapılmasını gerekli görmüş, Gagauzların milli kimliklerini korumaları ve Türklük bilinçlerinin daha başat bir şekilde ortaya çıkması için okullarda Türkçe derslerinin yoğun bir şekilde öğretilmesini önemsemiştir. İlk iş olarak kız,

¹⁸Cumhurbaşkanlığı Arşivi, IV-16-65-28.2.

¹⁹M.Türker Acaroğlu, "Tanrıöver ve Gagauzlar", Türk Yurdu, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, Şubat 1967, Cilt: 6, Sayı:2, s. 80.

²⁰BCA.030.10/246.666.30-22.

erkek birçok Gagauzluyu Türkiye'deki ilk, orta ve yüksekokullarına yerleştirmişti. Bu gençler okullarını bitirmelerine rağmen II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine, Romanya'ya dönemeyerek Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmişlerdir. Bundan sonra Türkiye'de görev alarak, evlenip çocuk çocuca karışmışlardı.

Gagauz Türklerinin Türkiye'de okuması için her türlü kolaylık sağlanmıştır. Örneğin Gagauz Türklerinden Romanya vatandaşı olan İstefan Zevrak'ın oğlu Petro Zevrak'ın Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde parasız yatılı okumasına Bakanlar Kurulu kararıyla onay çıkmıştı.²¹ Hamdullah Suphi, bu gibi uygulamaların genelleştirilmesi gerektiğini, Balkanlarda Türk kültürünü kaybetmeyen bu topluluğun din tercihleri dikkate alınmadan Anadolu'da belli bir yere yerleştirilmesinin Türkiye'ye büyük bir katkı sağlayacağı kanısındaydı. Öyle ki Gagauzlar dışında Kırım ve Lehistan'da yaşayan Musevi Karayim Türkleri, Bulgarca konuşan Müslüman olan Pomakları da Türk kültürü içerisine çekmenin gerekli olduğunu vurguladıktan sonra Bulgarların daha bilinçli

hareket ettiğini şu sözlerle ifade etmiştir. Bulgarlar “*Pomakların dinleri Müslümandır, fakat Bulgardırlar, bizdendirler*” dediğini, farklı dinlerin ortak milli bütünlüğü engellemediğini ifade ederek Suriye'de Müslüman Araplar, Hıristiyan Araplar ile birlikte Fransız istilasına karşı birlikte hareket etme düşüncesinin iyi bir örnek olduğunu söylemiştir.²²

Beserabya'da ki Gagauz kasaba ve köylerini dolaşan ve sadece ileri gelenlerle değil, papazlar ve aydınlar dışında bütün kesimlerle de konuşan Hamdullah Suphi, bu bölgede Türkçe öğretim yapan 26 tane okul açılmasını, bu okullara Dobruca Türkleri'nden ve Mecidiye'deki Türk öğretmen okulu mezunlarından öğretmenler tayin ettirilmesini, Türkiye'den kitaplar getirterek bu okullarda okutulmasını, ayrıca kızlı erkekli 30-40 kadar Gagauz gencini Türkiye'ye göndererek çeşitli okullarda ve üniversitelerde okumalarını sağlamıştı. Bu gençlerin doktor, avukat ve öğretmenlik gibi meslekler edinerek anayurda hizmet

²¹BCA.030.18.01.02/85.101.3

²²BCA.030.10/246.666.30-24. Boşnak ve Pomaklar Türk olmamalarına rağmen Müslüman kimliklerinden ötürü Anadolu'ya gelmelerine izin verilmişti. (Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul 2010,s. 149.)

etmelerinin önünü açmıştı.²³ Gagauzlar Türkiye’de yapılan inkılapları benimsemekte, kitap ve gazeteleri yakından takip etmektedirler.²⁴ Okumak için Türkiye’ye gelen Gagauzlara Müslüman olmaları konusundaki baskı yapıldığı, çok az bir kısmının kabul ettiği, birçoğunun ise Balkanlara geri döndüğü iddia edilmiş.²⁵

Türkçe’nin okullarda öğretilmesinin yanında, Gagauzların Türkiye’ye göç etmesi için çalışmalar yapan²⁶ Hamdullah Suphi, Anadolu’daki Müslüman Türklerin tarih içinde Müslüman kimliklerinden ötürü gündelik hayatın içinde boğulduklarını ve dinin mücadele etme karakterlerini zayıflattığını öne sürmüştü. Gagauzların farklı kültür çehresinden geldiği için yoksullaşan ve savaşın izlerini tam olarak silemeyen Anadolu’ya büyük bir enerji ve dinamizm katacağını düşünmüştü.

Benzer bir şekilde Nadir Nadi de Gagauzlarla ilgili İslam’ın hurafeleriyle beyinleri yosunlaşmadığı için bu toplumun

Batı uygarlığını benimsediğini belirtmişti. Ayrıca din ayrıcalığının Türklüklerine engel olmadığını, Anadolu’ya gelmeleri halinde yararlı sonuçların ortaya çıkacağını belirterek, bu göç olayına ülke çıkarları açısından uygun olmadığını düşünen Fevzi Çakmak ile bunun bir fantezi olduğunu düşünen Mustafa Kemal Paşa’nın da karşı çıktığını ifade etmişti.²⁷

Celal Bayar’ın aktardığına göre, Hamdullah Suphi, Mustafa Kemal Paşa’nın Hristiyan Türklerin Anadolu’dan göndermesini büyük bir hata olarak gördüğünü, bunu Paşa’nın tarihle fazla uğraşmamasına bağlamıştı. Mustafa Suphi, Milli Mücadele sonrası Anadolu’dan binlerce Hristiyan Türk’ün gönderilmesiyle işlenen hatayı, Gagauzları Türkiye’ye yollamak suretiyle telafi etme yoluna gitmişti.²⁸

Bu doğrultuda Hamdullah Suphi, bu zeki, çalışkan, bilgili, ileri görüşlü halk topluluğunu, Türkiye’ye getirip Trakya bölgesinde yerleştirmek istemiştir. İlk dönemde göç olayına sıcak bakan Türkiye sonradan fikir

²³Fethi Tevetoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ankara 1986, s.207.

²⁴Cumhuriyet, 16 Temmuz 1935.

²⁵ Murat Yılmaz, Tek Parti Döneminde Müstakil Mebuslar ve CHP Müstakil Grubu, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2002.s.340.

²⁶Cumhuriyet, 16 Temmuz 1935.

²⁷Nadir Nadi, Perde Aralığından, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1979, s.316.

²⁸Mustafa Baydar, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları, Menteş Kitabevi, İstanbul 1968, s.161.

değiştirmiştir. Muhtemelen II. Dünya Savaşı'nın şartları bunun gerçekleşmesine olanak tanımamıştı. Belki de Beserabya Bölgesi'nin SSCB, Dobruca'nın da Bulgaristan tarafından işgal edilmesi buna fırsat vermemiş olabilir, bu ve başka sebeplerden dolayı, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in iyi niyetli bu fikri asla gerçekleşmemiştir.²⁹ Bununla birlikte Gagauzların Türkiye'ye sınırlarına yerleştirilmesi ile ilgili komplo teorileri de üretilmiş, İtalyan ve Bulgar bilim adamları bilimsellikten uzak ortaya koydukları verilerle, Gagauzların Bulgar olmasına rağmen Türk olduğu tezine inanan Hamdullah Suphi'nin bu topluluğu Trakya ve Marmara sahillerine yerleştirme düşüncesinde olduğunu belirtmişlerdi. Bu verilerden hareket eden Halil Yaver, iddiaları daha ileriye götürerek, Türkiye'de faaliyet gösteren basının Türk köylerine yerleştirilecek Gagauzların buralara medeniyet getireceği yalanını uydurduklarını, bu teze Ahmet Emin Yalman'ın

da alet olduğunu, Gagauzların bu bölgeye yerleşmesinden sonra Bulgarlar ve Slavların bölgeye inmesi ve yerleşmesi için bir zemin oluşturacağını öne sürmüştü.³⁰

Bununla birlikte Gagauzların Türkiye'ye göç etme düşüncesine Türk makamlarından yeterli destek gelmemiştir. Madrid Elçisi Tefik Kâmil Bey, Başbakan İsmet İnönü'ye göndermiş olduğu bir yazıda; Türk kamuoyunda Gagauzların göçünü destekler nitelikteki yazılara itibar edilmemesini Gagauzların Türklükleri ile ilgili ilmi çalışmaların net veriler olmadığını ve eğer bu topluluğun Türkiye'ye ve özellikle Ortodoks Rum azınlığın yaşadığı İstanbul'a göçünün Türkiye'nin birliğini tehlikeye sokacağını ifade etmişti.

1923 yılında Gagauzların Anadolu'da bulunması durumunda Karamanlı kardeşleri gibi Mübadele Komisyonunca göçe tabi tutulmuş olacağını altını çizmiştir. Kamil Bey, mübadeleyle birlikte Türkiye'nin düzenin sağlamlaştığını, yeniden Hristiyanları içimize sokarak ahengimizi bozmanın hiçbir anlamı yoktur diyerek³¹ olaya

²⁹Halim Seraslan, Hamdullah Subhi Tanrıöver, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995, s.155; Nuri Yavuz, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar, Gazi Akademik Bakış, IV/7, 2010,s.180;Adil Dağıstan, "Hamdullah Suphi'nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XVIII, Kasım 2002, s.54.

³⁰Halil Yaver, Türkiye ve Balkanlar Nereye Gidiyorsun Türkiye, Gutenberg Basımevi, İstanbul 1937. s.36-37.

³¹ BCA.030.10.0/116.810.1-12.

Türklük penceresinden ziyade din referansıyla yaklaşmıştır.

Bu iddiaların aksine Gazeteci Yaşar Nabi de 1936 yılında Gagauzların yaşadığı bölgede araştırmalar yapmıştır. Yaşar Nabi'ye göre Gagauzların Anadolu'ya göç konusu önemli bir meseledir. Gagauzların Türkiye'ye göçü için Madrid Elçisinin ortaya koyduğu çekincelerin yersiz olduğunu fikrinde olan Nabi'ye göre, Hristiyan Türklerin, Anadolu'daki Müslüman halk tarafından yadırganacakları ve ülke içerisinde sorun olacakları endişesi gerçeği yansıtmamaktaydı.

Dil birliğinin olduğu laik bir ülkede, Hristiyan ve Müslüman Türkler sağlam ve pürüzsüz bir dostluk içinde yaşayabilirler ve onlara büyük katkı sağlayabilirlerdi. Yaşar Nabi, ayrıca Hristiyan Türklerin hiçbir surette İstanbul Patrikhanesinin etki altına girmeyeceğini, Türklüğün olmadığı bir yerde bulunmayacaklarını iddia etmiştir. Nabi, Gagauzların buldukları bölgede bile Rum patrikhanesinin tesirinden tamamen uzakta olduğunu ve bu Türklerin ileride Anadolu'ya geldikleri zaman milli hislerinin etkisi ile Türkiye'ye bağlılıklarından şüphe

duyulmaması gerektiğine dikkat çekmiştir.³²

c- Hamdullah Suphi'nin Gagauz Bölgesindeki İncelemeleri

Gagauzların yoğun bir baskı altında kaldıkları için Varna taraflarında Bulgarca konuşmalarına rağmen Türkçe konuşmaya ve yazma konusunda istekli oldukları, şarkılarını ve dualarını Türkçe yaptıkları gözden kaçmamıştır. Büyükelçi Ragıp Bey tarafından Gagauzların Anadolu Türklüğü ile bağlarının kopmaması adına Oğuz boyundan geldikleri tezi ısrarla işlenerek Türkçe'nin daha uzman bir şekilde öğretilmesiyle Bulgarlaşmanın önüne geçebileceği tespiti yapılmıştı.³³ Hamdullah Suphi de benzer bir şekilde Türkiye'de yaşayan Türklere çok iş düştüğünü, Gagavuzlarla yakından ilgilendikleri takdirde Türklük bilinci etrafında hareket eden bir toplum haline gelmemeleri için hiçbir sebep olmadığı açıklamasında bulunmuştur.³⁴ Gagauzların zorunluluktan çarşıda

³²Yaşar Nabi Nayır, Balkanlar ve Türklük, Ulus Basımevi Ankara 1936,s.106.

³³BCA.030.10/246.666.30-14.

³⁴BCA.030.10/246.666.30-18.

pazarda Romence, Rusça ve Bulgarca konuştuklarını, kendi iç mekânlarında ise Türkçe'den vazgeçemedikleri görülmüştü. Hamdullah Suphi, bu topluluğa karşı milli bir siyaset izlenmesi gerektiği, aksi takdirde milli kimliklerinin zamanla kaybolacağını iddia etmişti.³⁵

Hamdullah Suphi Baserabya'da Gagauzların yaşadığı yerlere seyahati esnasında yaptığı incelemelerde, milli kimlikten yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamış olan Gagauzlarla ilgili önemli uyarılarda bulunmuştu. En büyük sorunu bu topluluğun konuştukları dili Türkçe değil Gagauzca adlandırmaları olarak görmüştü. Suphi, Romanya'da Gagauzlarla Türkçe konuştuğu için Romenlerin rahatsızlığını şu sözlerle dile getirmişti.³⁶ *Bu halkın yalnızca bir şeyden şikâyeti ve ızdırabı olduğunu kendi ana dillerinin kendi mekteplerinde okutulmasından bana teessürle bahsettiklerini kaydettikten sonra Romanya'da bütün ekalliyetlerin hatta Bulgar, Macar ve Alman gibi kralı hükümet tarafından milli davaları var addedilen unsurlara bile mekteplerinde ana dilleri ve milli harfları sahasında çok müsait davranıldığını ve yalnız Hıristiyan Türklerin hatta Müslüman Türklere tanınmış olan*

haklardan bile istifade edemediklerini söyledim. Nazır Romanya hükümetinin Hıristiyan Türklerin oturdukları köylerde ve kasabalarda bunların anadilini okutmakta hiçbir beis görmediğini bildirdikten sonra yalnız kitap ve muallim tedarikinde müşkülâtımız olacaktır dedi. Buna Tutrakan gibi Büyük Türk çokluğu olan yerlerde senelerden beri hocalık etmiş olan Müslüman Türklere kolay kolay hoca ayırabileceğimiz, bunlara memleketten kitap getirebileceğimiz cevabını verdim. Nazır bize teklif olarak Komrat gibi on bin Hıristiyan Türk'ün yaşadığı kasabada bulunan lisenin iki sınıfını Türkçe ders verebilecek muallim yetiştirmeye hasretmek mümkün olduğunu bu suretle iki üç ay zarfında da ihtiyaç hissedilen hocaların yetiştirilebileceğini kendi mutalaası olarak benim ricalarıma ilave etti. Ertesi gün, Mecidiye'ye telgrafla vukua gelecek ziyaretimin tebliğ edildiğini ve ekalliyet mektepleriyle meşgul daireye Hıristiyan Türklerin oturduğu mıntikalarda tedrisat yapılabilmesi için bir program hazırlanması hususunda emir verildiğini öğrendim. Evvelce bu mesele için yazdığım tahrkata ek olarak 250 bin kişilik her gün milli uyanıklığı artan bir kütle için Romanya hükümetinin bu çok

³⁵ BCA.030.10/246.666.30-21

³⁶ BCA.030.10/246.666.30-18.

müsaait düşünüşünden istifade edebilmek üzere ilk mektep ve orta mektep kitapları gönderilmesi ve mümkünse hocalara para ile yardım edebilmesi için yaptığım ricayı tekrarlarım.³⁷ Hamdullah Suphi'nin kişisel girişimlerinin sonuç verdiği görülmüştü.

Hamdullah Suphi'nin bu girişimleri sonucunda 26 Gagauz kasaba ve köyünde Türkçe öğretim-yapan okullar açtırmayı başarmıştır. Bu okullara Dobruca Türklerinden ve (Mecidiye Müslüman Semineri) mezunlarından Öğretmen tayin ettirmeyi ve bu okullarda Türkiye'den getirttiği kitapların okutulmasını sağlamıştır.³⁸

Hamdullah Suphi, Gagauzlarla ilgili daha detaylı araştırma yapmak için Romanya hükümetinin bilgisi dahilinde Huşi, Lapuşna, Çetatea ve Tighina bölgesinde incelemelerde bulunmuştu.

Romanya hükümetinin seyahat esnasında gösterdiği kolaylıktan ve özellikle seyahat edilen yerlerde bölgenin yöneticileri tarafından iyi karşılanmasından ötürü memnuniyet duymuştu. Hamdullah Suphi, Kışinev'de Hıristiyan Türklerin en yaşlı papazı Profesör Çakır Mihail ile

görüşme yapmıştı. Bu zat elli seneden beri Gagavuzların Türk soyundan geldiklerini kendi halkına anlatmak için mücadele etmiştir. Şimdi yaşı pek ilerlemiş olan bu ihtiyardır ki İncil'i Türkçeye tercüme ederek nüsha nüsha basıp dağıtarak "Revista Basarabiei" mecmuasında mütemadi makaleler neşrederek Gagavuzların tarihi hakkında risaleler çıkararak bütün bir ömür bunların Rumlaşmasına Bulgarlaşmasına Romenleşmesine mani olmaya çalışmaktadır. Bendenize Romence ve Gagavuz lehçesiyle yani Türkçe en son çıkardığı ufak kitapları getirdi. Bu mübarek ihtiyar mükemmel Rusça bildiği için en ziyade Rus membalarından aynı zamanda Bulgar Rum Rumen ve diğer membalardan da istifade ederek etraflı bir surette Gagavuzların Türk soyundan geldiklerini Bulgar Rum veya Ulah olduklarına dair yapılan telkinata asla ehemmiyet vermemelerini kendi cemaatine mensup kimselere mütemadi söylemekte ve beşriyatıyla öğretmektedir.³⁹

Buradaki çalışmalarını tamamlayan Hamdullah Suphi, Baserabya'daki Türk köylerinin en önemlisi olan Komrat'a gitmişti. Yaptığı araştırmalar sonucunda bu köyde yaklaşık

³⁷ BCA.030.10/247.668.14.

³⁸Fethi Tevetoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, s.207.

³⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, IV-16-6. 47-3.

13.000 Gagauz'un yaşadığı tespitinde bulunmuştu. Kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanan Hamdullah Suphi'ye Belediye Başkanı Yorgi Kaygı, kendilerine Türklük bilincini tekrardan hatırlattığı için memnuniyetini dile getirmişti. Bükreş gazeteleri de bu seyahati yakından takip etmişti. Hamdullah Suphi'yi en çok şaşırtan olay milli duyguların bu kadar kısa sürede coşkuya dönüşmesiydi. Kişinev valisi ilginç bir konuşma yaparak, Romanya hükümetinin yakın zamana kadar Gagauzları Bulgar zannettiğini, ordusunda ve okullarında Bulgar muamelesine tabi tuttuğunu, bu halkın Türklük hissiyatının uyanması için ellerinden gelecek bütün yardımları yapacaklarını söylemişti.⁴⁰

Hamdullah Suphi, gece geç saatlere kadar kalabalığın dağılmadığını belirterek Kişinev'de jandarma kumandanlığının kendisine verdiği bir istatistiğe göre Baserabya'da 79.000 Gagauz'un yaşadığını belirtmekteydi. Rus kaynakları Komrat'ta 4.000 Gagauz'un yaşadığını söylerken, belediye kayıtlarında ise bu rakam 10.000 olarak geçmekteydi. Kubey köyünde 3500 Gagauz nüfusu ise istatistiklerde yer almamıştı. Belgrat gibi

istatistiklerde yer almayan büyük kasabalarda Gagauzların yaşadığı ikişer üçer mahalle mevcuttu. Hamdullah Suphi Baserabya'da Gagauz nüfusunun 180.000-200.000 arası olduğu tespitinde bulunmuş ve Edirne Bursa ve Sivas pazarlarında olduğu gibi her tarafta Türkçe konuşmaların büyük bir gurur olduğunu dile getirmişti.⁴¹

Hamdullah Suphi'nin Çadır istikametindeki incelemeleri de büyük bir kalabalık eşliğinde olmuş, buradaki gözlemlerini şu sözlerle aktarmıştı. *“Atların hepsi siyahti, yüksek ve dinç ve gayet güzeldi. Üzerindekiler ise bu atlara eyersiz ve üzengisiz binecek kadar tecrübeli Çadır köyünün delikanlıları idi. 5-10 dakika sonra ikinci bir altı kalabalığı daha yetişti. Bunlar da selam verdikten sonra ikiye ayrıldılar. Köye yakın üçüncü bir süvari kalabalığının geldiğini gördük. Bu karşılayıştan heyecan duyduğumu kaydetmek isterim. Bu fırsatla kendisinden habersiz kaldığımız bu eski Türk kütlesinin hala ne güzel yetiştirdikleri ve eski binlerce senelik binicilik vasıflarını kaybetmiş olduklarını gördük. Çadır köyü 3000 kişilik kalabalığı ziyaretimden haberdar*

⁴⁰BCA.030.10/247.662.14

⁴¹Cumhurbaşkanlığı Arşivi, IV-16-6. 47-4;BCA.030.10/247.662.14. Cumhuriyet gazetesi ise nüfuslarını 400.0000 olarak vermişti. (Cumhuriyet, 19 Haziran 1935.)

olmuştu. Belediyeye kadar arabadan inerek yürümeye mecbur oldum. Belediyenin önünde kadın ve erkek binlerce kişi bekliyordu. Papaz bir tepsi ortasına konmuş ekmek ve tuzu bendenize uzattı. Belediyenin içtima salonunda yine belediye reisi Türkçe bir nutuk söyledi. Ve kendilerini aradığımdan dolayı çok sevindiklerini iptidai fakat temiz bir Türkçe ile anlattı. Dünden beri gözlerimiz yolda idi, bugün köyümüzün bayramı vardır dedi.⁴² Eski Türk geleceğini devam ettirdikleri vurgusunu yapmıştı.

Kişinev valisi de bu seyahatte Romence yaptığı uzun konuşmada Gagauzlara Türklüklerini unutmamalarını ve Türklerin tarihte kendilerine sahip çıktıklarını örneklerle açıklamıştı. Gagauzların soylarına sadık kalmalarını, Türkleri mertlikleriyle, sadakatleriyle hatırladıklarını Rumen tarihinde büyük Stefan'ın veliahdına yalnız Türklere itimat edebileceğini söylediğini tarihten örneklerle açıklamıştı. Benzer bir şekilde Hamdullah Suphi de valinin konuşmalarını şu örneklerle şekillendirmişti. Romanya hükümetinin bu işte bendenize niçin müzaheret ettiğini kısaca arz edeceğim. Zati devletleriniz geçen

mayıs buraya teşrif ettiğiniz vakit Atene Palas'da şerefinize verdiğim ziyafet esnasında büyük Erkanı Harbiye reisi Genaral Antonesco'yu size etmişim. Sabık adliye nazırı mösyö Flaresco ve bendeniz yanınızda idik. General zati devletinize beni işaret ederek dedi ki; elçiniz sayesinde ki itiraf ederiz Gagauzların Bulgar olmadığını öğrendik. Şimdiye kadar ordumuzda Bulgar diye çağırılan Bulgarlarla yapılan muameleye tabi tutulan ve bizim hatamızla bizim yardımımızla Bulgarlaştırılan Gagauzların Türk olduklarını biz elçinizin delaletiyle öğrendik. Ve hakikaten General Antenesko bendenize Binbaşı Davidesko'yu göndererek Gagavuzların hakkında Rus, leh, çek, Macar, Türk, Rum, Bulgar ve Rumen membalarından topladığım malumatı almıştı. Bunun üzerine bütün kitaata, askeri mekteplere bir tamim mektubu gönderdi. Erkânı harbiyenin tetkikatıyla Gagauzların Türklüğü sabit olduğu ve onlara Müslüman Türklere olduğu gibi dostluk muamelesi yapılması lazım geleceğini tebliğ etti. Bu tebliğin bir sureti bendenize aynen gönderileceği erkanı harbiyeden yukarda adı geçen Davidesko vasıtasıyla haber verilmiştir. Maarif nezareti ise bizzat nazıra verdiğim malumat üzerine erkânı harbiyenin de telkini munzam

⁴²Cumhurbaşkanlığı Arşivi, IV-16-6. 47-5.

olarak maarif müdürlüklerine bir tamim mektubu göndermiş ve Gagauzların Türk olduğunu kaydederek bu unsura mensup çocukların asla Bulgar mekteplerine gitmelerine müsaade edilmemesini emrî ihtar etmiştir. Yevmi gazeteler mecmualar meclisi mebusanda yapılan istihzalar hep aynı fikri teyit etti. Bu suretle Gagauz köylerine kadar Türk milleti fikri yavaş yavaş yayılmaya başladı. Fakat en büyük tesir hakikaten kimsesiz kalmış olan bu çok değerli ve istidatlı halkın çocuklarına hükümetinizce gösterilen şefkat ve himayeden doğmuştur.⁴³ Yapılan çalışmalar sonucunda Romanya Hükümeti'nin Gagauzlara bakış açısını değiştirdiği görülmüştü.

Hamdullah Suphi, Gagauzların fiziksel özellikleriyle de ilgili bilgiler vererek uzun boylu sarışın, yeşil gözlü kızların ilk etapta Alman ve Rus kızlarına benzediğini övünerek anlatmıştı. Hamdullah Suphi, Komrat ve Çadır'daki seyahati sırasındaki izlenimlerinde, dinlerine bağlı olan Gagauzların ayinlerini Türkçe olarak yaptıklarını, halkın okullarda daha fazla Türkçe ders verilmesini istediğini belirterek Tomay ve Kubey köylerinde de aynı isteklerle karşılaşmıştı. Bu köylerde etrafına toplanan halk,

“Buraya kadar geldiniz acılarımızı dinlemeden size yol vermek istemedik dedi. Bizi Türk'üz diye hor tutuyorlar. Çocuklarımıza iş vermiyorlar. Mekteplerimizde çocuklarımız bizim onlar öğrettiğimiz dilde okutulmuyor. Size bunları anlatmak istedik. Her uğradığım yerde olduğu gibi burada da kız erkek bütün çocuklar bizi de Türkiye'de mektebe gönderiniz diye yalvardıklarını ifade etmiştir.⁴⁴ Halkın bu serzenişi Türklüğü öven ve Gagauzların dillerine ve soylarına sahip çıkmasını isteyen Kişinev valisinin yaptığı konuşmayla bir tezat teşkil etmiştir.

Seyahat sırasında Müslüman Türklerle Gagauzlar arasında karşılaştırma da yapan Hamdullah Suphi, *Baserabya'nın Hıristiyan Türkleri Dobruca'nın ve Deliorman'ın Müslüman Türklerinden çok daha uyanık daha zengin daha tahsilli daha yetişmiş bir haldedir. Müslüman Türk çok çekingen ve çok yulgın olduğu için hislerini çoğunlukla göstermekten çekiniyor. Ve bilhassa kadına musallat olan İslamiyet'in tesiri altında ekseriyetle oturduğu köyler ve kasabalar sessiz ve ıssızdır. Romanya'nın her sahadaki büyük inkişafından hiçbir nasip almamıştır. İmparatorluk*

⁴³Cumhurbaşkanlığı Arşivi, IV-16-6. 47-5;BCA.030.10/247.662.14

⁴⁴BCA.030.10/247.662.14.

zamanında daha geri ve daha fakirdir. Baserabya'da hayat ihtirası içinde kadını hür çocuğu tahsilli tek bir dilencisi bulunmayan bir Hıristiyan Türk kütlesi vardır. Bunun papazı imamın hocanın yaptığıın tamamen zıttı olarak kendi cemaatini hayata ve milliyete doğru çekiyor. Garibi budur ki bu zavallı Hıristiyan Türkler bin seneden beri kimse tarafından benimsenmemiş ve her taraftan bugüne kadar darbe yemiş oldukları halde hükümete mektepsiz ve kitapsız ana dillerini sadakatle korumakta ve beraberlerinde yaşayan diğer unsurlara Türkçe'yi öğretmektedirler. Ufacık bir alaka biraz telkin 10-15 çocuğa gösterilen şefkat bunları tutuşturmaya kafi geldi. Seyahatimde uğradığım bütün köylerde kız ve erkek gençlerin benimle hususi bir konuşma arzu etmeleri hatta beraber alınan resimlerden sonra yine onların benim etrafımda yalnız kendileri olmak suretiyle ikinci bir resim daha aldırma istemeleri Türkiye hükümetinin gençliğe gösterdiği samimiyeti hissetmiş olmalarındandır. En ufak tereddide mahal olmaksızın zati devletimize arz edebilirim ki bugün Romanya'da 150 bin kişilik bir Türk kütlesi vardır. Ve bunun Hıristiyan kısmı ıssız Anadolu'muzun kos koca bir

parçasına neşe, hayat, refah ve umran getirecek bir kıymet ve ehliyettedir. Müslüman Türkler büyük Avrupa fütuhatını yapan babalarının ekseriyetle bedeni vasıflarını taşıyorlar. Hakikaten bunlar garp müelliflerinin "La Race Imperisle" dedikleri fatih ve hakim unsurun soyundan geldiklerini gösterecek bir tavırda ve heybetedirler. Fakat İslam terbiyesi onlarda bütün hevesleri öldürmüş gözleri geride gündelik hayatın endişesi içinde kaybolmuş gayesiz bir millet haline düşmüşlerdir. Kendi gözümle gördüğüm üzere Hıristiyan Türk Balkanlar'da kaybettiğimiz bütün topraklarda fişkırان yeni hayatın cereyanlarına katılmış dipdiri ruhu istekle mücadele kuvvetiyle dolu bir unsurdur. Ve mahkum olduğu halde kendisini Bulgar'a da Romanlıya da faik görüyor. Ümit varım ki önümüzdeki tahsil yılında zati devletinizden alacağım bir müsaadeyle istinaden onların yaşadığı köylerde ve kasabalarda ne kadar mektep varsa o mekteplerde Türkçe tedrisat yapılacaktır.⁴⁵ diyerek Müslüman kimliğinin Türkleri geriye götürdüğünü, milli kimliklerini unutturduğunu, Hıristiyan olan Gagauzların yokluk içinde bile milli kimliklerine sahip çıktığını,

⁴⁵Cumhurbaşkanlığı Arşivi, IV-16-6. 47-6;BCA.030.10/247.662.14

Türklüğün yeni form etrafında inşasında bu topluluğun önemli rol oynayacağını vurgulamıştı. Hamdullah Suphi, yapılan çalışmalar sonucunda Mecidiye Medresesi'nin yeni programıyla Latin harfleriyle öğretmen okuluyla eğitime başladığını, Gagauzların yaşadığı Komrat, Çadır-lunga, Kongaz, Kubey, Kavarma ve Gaurşütçük, Rahmanışıklar köylerindeki liselerde ve ilkokullarda yeni tayin edilen Türk hocalarla Türkçe eğitime başladığını ve Kültür Bakanlığının Müslüman ve Hristiyan Türk mektepleri için gönderdiği iki bin küsür kitabın Müslüman ve Hristiyan Türk mekteplerine gönderdiklerini belirtmişti. Daha fazla kitap temini ve ders verecek Türk hocalarının maaşlarının düzenli ödenmesi için Türk Dışişlerine durumu bildireceğini söylemişti. Hamdullah Suphi, Türk Hükümeti'nin Türkiye'de okuttuğu 16 Gagauz öğrencisinin 6'sını İstanbul'da Boğaziçi Lisesi'nde kendi imkânlarıyla elde ettiği bursla okuttuğunu ifade etmişti. Ayrıca Müslüman ve Hristiyan öğrenciler arasında elçilikten yardım alan 13 kişinin olduğunu, Romanya gazeteleri Romanya cemiyetlerinin de ele aldığı Baserabya bölgesindeki kıtlıktan dolayı Türk Hükümeti'nin açlık mıntıkasına yardım için 1,5 milyonluk tahsisat

ayırıldığını söylemişti. Kıtlik bölgesinde Romanya Hükümeti'nin çalışmalarının önemli olduğunu belirten Hamdullah Suphi, Prens Karaca'nın karısı Madam Kostea Karaca elçiliğe müracaat ederek, Baserabya'dan Ploesti'deki çiftliğine naklettiği aç çocuklar arasında 32 Türk çocuğunun bulunduğunu ve bunların Türkçeden başka hiçbir dil bilmediklerini, kendisine bunlara yardımcı olacak Türk hemşireler bulmasını istediğini ifade etmişti.⁴⁶

Romanya'nın yaptığı bu çalışmalara karşın Türk Hükümeti'nden açlık bölgesinde daha sağlıklı yardım talebinde bulunmuştu. En etkili yardım yolunun açlık bölgesinde yardım merkezlerinin oluşturulması olduğuna inanarak maddi yardımların arttırılmasını talep etmişti. Bu yardımın kaynağının nasıl bulunacağı konusunda da bilgi veren Hamdullah Suphi, Türkiye'deki yerel belediyelerden yardımın temin edilmesi durumunda bütçeye çok yük getirmeyeceğini söyleyerek, bu yardımların Türkiye ile bu topluluk arasındaki bağı kuvvetlendireceğini, 300.000 nüfusa sahip Gagauzların Türklük bilinci etrafında hareket etme

⁴⁶Cumhurbaşkanlığı Arşivi, IV-16-6. 47-8;BCA.030.10/247.668.22

kabiliyetlerinin artacağını vurgulamıştı.⁴⁷

Sonuç

Tek parti/CHP, Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte Osmanlıdan farklı bir şekilde benzer değerler etrafında kümelenen yeni rejimi ve ideolojisini temsil edeceğini umduğu yeni bir kimlik inşasına girişti. Bu paralelde ortak bir bilinç ve düşünce etrafında hareket eden bir toplum oluşturma düşüncesini belirgin bir şekilde ortaya koymuştu. Zira bu dönemde Dünyada yükselen milliyetçilik düşüncesi de milli kimlik etrafında türdeş bir toplum inşa etmede önemli bir etken teşkil etmişti.

İzlenen bu politikalar dönem dönem farklılık arz etmişti. Tek parti, konjonktürün de etkisiyle Lozan Antlaşması sürecinde Anadolu'daki farklı kültürel kimlikleri bir arada tutmanın en önemli basamağı olarak "İslam Kimliği" üzerinden bir okuma gerçekleştirmişti. Lozan'dan sonra Cumhuriyet kadroları, seküler bir milli kimlik oluşturma paradigması üzerinden hareket alanı belirlemesine rağmen iç ve dış politikada ortaya konulan farklı politikalar bazen siyasi ve kültürel paradoksların

yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Dinin toplumsal ve siyasal alandan arındırılmış bir ulus projesi ile ortaya çıkan Cumhuriyet kadroları, İttihat Terakki'nin Türk-İslam sentezi modelinin etkisinden tam anlamıyla arınmamış, seküler-millî kimlik idealini benimsenmesine rağmen zihinde şartların da zorlamasıyla bir din kimliğini yaşatmıştı.

Türk olmamasına rağmen Müslüman kimliği taşıyan Pomaklar, Anadolu'ya kabul edilirken, Türk kimliği taşıyan Ortodoks Gagauzların kitle halinde Balkanlardan Anadolu'ya getirilmesine sıcak bakılmaması ve bir kısmının Lozan'da Karaman Ortodoksları ile mübadeleye tabi tutularak Anadolu'dan Yunanistan'a gönderilmeleri sistemin kimlik oluşturmadaki çelişmesini ortaya koymuştur. Bu paradoksun ortaya çıkması, Balkan Savaşlarından Milli Mücadele kadar olan tarihsel süreçte Müslüman olmayan toplulukların takındıkları tavır ve karşı duruşları, sistemin bunlara kuşku ile bakmasıyla alakalıydı. Dolayısıyla Müslüman kimliği, geleneğin de etkisiyle devleti yöneten otoriteye sadakat ve itaat ile bağlılık gösterdiği için rejimin tahayyüllerinin gerçekleşmesinde daha uygun bir hedef olarak görülmüştü. Türk etiketi taşımayan

⁴⁷ BCA.030.10/116.810.11.

Müslüman unsurların rejimin yaklaşımına uyum sağlamaları ve Türkleştirilmeleri daha isabetli görülürken, ülke dışında Müslüman kimliği taşımayan Türk unsurlara ise bazen şüphe ile bakılmıştı. Cumhuriyet kadrolarının Müslümanlık dışında dini inanışları bulunan kimi toplumları ötelere görüntüsüyle bazı Türkçü aydınlar da rahatsızlığa neden olmuştu.

Hamdullah Suphi, bu çelişkiyi ortadan kaldırmak için önemli bir görev üstlenerek dini kimliğin yerine milli kimliğin başat bir rol oynaması için Gagauzlar üzerinden projeler üretmiştir. Gagauzların Türk kültür dairesi içerisinde hareket etme düşüncesi Hamdullah Suphi ile ivme kazanmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Hamdullah Suphi, Türk Ocaklarında görev yaptığı dönemdeki Türkçülük misyonunu Ocaklar kapatıldıktan sonra Balkanlarda elçilik görevi ile Türk kimliklerini unutmaya başlamış olan Gagauzlarla devam ettirmek istemişti. Çalışmalarını kimliğin önemli bir parçası olan dil üzerine yoğunlaştırmıştı. Türkçe'nin bölgede öğrenilmesini yaygınlaştırmak için Türkiye'den materyaller getirtirmişti.

Gagauzların kitle halinde Türkiye'ye getirilmesinde başarılı olamadıysa da kamuoyunda ve siyasi arenada bu halkın varlığını

tartışmaya açarak Türkiye'de tanınmalarını sağlamıştır. Rejimin Alevi Türkler, Ortodoks Türkler vb öz Türk kesimini temsil eden unsurları dışladığını düşünen Hamdullah Suphi, bu yönüyle Mustafa Kemal ve Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının çoğundan farklı düşünerek, bu topluluğun Hristiyan Ortodoks kimliklerinin milli-seküler modele daha uygun olabileceğine inanmıştı.

Cumhuriyet ideolojisi ilkesel olarak farklı din tercihlerinin ortak milli bir değer oluşturmada engel olarak görmezken eylemde ise, Müslüman kimliği taşıyan toplumların dönüşümünün daha kolay sağlanacağını düşünerek farklı bir duruş ortaya koymuştu. Seküler bir milli kimliğe "Müslüman" unsurlar üzerinden ulaşmayı daha uygun bir hedef olarak seçmişti. Bu yönüyle Kemalist iktidarın dönem dönem dinin meşruiyet aracı olarak kullanılmasından vazgeçemediği görülmüştü. Her ne kadar Kemalizm'in yeni devlet ve toplum projesi din tabanlı olmayan seküler bir kimlik oluşturma iddiası taşısa da Gagauz örneğinde görüldüğü gibi imparatorluk kültüründen gelmenin de etkisiyle karşılaşılan problemler karşısında dinin belirleyiciliğini devlet kontrolünde de olsa devam ettirilmişti.

Kaynaklar

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

TBMM Arşivi

Gazete ve Dergiler

Cumhuriyet

Milli İnkılap

Tan

Türk Yurdu

Araştırma Eserler

ACAROĞLU , M.Türker, 1967,

“Tanrıöver ve Gagauzlar”, Türk

Yurdu, Hamdullah Suphi

Tanrıöver Özel Sayısı, Cilt: 6,

Sayı:2, Şubat.

ARGUNŞAH, Mustafa, 2002,

Gagauzların Tarihi, Türkler

Ansiklopedisi, XX, Yeni Türkiye

Yayımları, s.391-421,Ankara.

BAYDAR, Mustafa, 1968,

Hamdullah Suphi Tanrıöver ve

Anıları, Mentşe Kitabevi,
İstanbul.

DAĞISTAN, Adil,2002,
"Hamdullah Suphi'nin Romanya
Büyükelçiliği ve Gagauz
Türkleri", Atatürk Araştırma
Merkezi Dergisi, XVIII, Kasım.
s.815-828.

ERTEM, Sadri, 1937, Ankara-
Bükreş, İstanbul.

KARPAT, Kemal, 2010, Türk
Demokrasi Tarihi, Timaş
Yayımları, İstanbul.

KURAT, Akdes Nimet, 1992, IV-
XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz
Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve
Devletleri, Ankara.

MANOF, Atanos, 1939,
Gagauzlar (Hristiyan Türkler),
Çev: Türker Acaroğlu, Varlık
Neşriyat, Ankara.

NADİ, Nadir, 1979, Perde
Aralığından, Çağdaş
Yayımları,İstanbul.

NAYIR, Yaşar Nabi, 1936, Balkanlar ve Türklük, Ulus Basımevi, Ankara.

Hikmet Öksüz, 2002, Atatürk Döneminde Balkan Politikası (1923-1938), Türkler Ansiklopedisi, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, s.1134-1170, Ankara.

SERASLAN, Halim, 1995, Hamdullah Subhi Tanrıöver, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi, 1987, Dağyolu II, Hazırlayan: Fethi Tevetoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İzmir.

TEVETOĞLU, 1986, Fethi, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ankara.

YALMAN, Ahmet Emin, "Hariçteki Türkler" Tan, 4 Ağustos 1935.

YAVER, Halil, 1937, Türkiye ve Balkanlar Nereye Gidiyorsun

Türkiye, Gütemberg Basımevi. İstanbul.

YAVUZ, Nuri, 2010, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar, Gazi Akademik Bakış, IV/7, s.177-184.

YILMAZ, Murat, 2002, Tek Parti Döneminde Müstakil Mebuslar ve CHP Müstakil Grubu,(Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

Cilt:IV /Sayı:XII /Ağustos /MMXVII

Volume:IV /Number:XII /August /MMXVII

ISSN:2148-2292.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Pınar / atdd/ 0000-0001-5416-5220